

УДК 373.31

ЛЯХОВЕЦЬ Олеся Олександрівна,

кандидат педагогічних наук, стпрший викладач
кафедри дошкільної освіти,

Черкаський національний університет імені
Богдана Хмельницького

e-mail: olesia_yarovaya@mail.ru

КЛЕБАН Ірина Миронівна,

студентка, Черкаський національний університет
імені Богдана Хмельницького

e-mail: iryna_kleban@ukr.net

ВИКОРИСТАННЯ КАЗКИ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ В УЧНІВ ЗНАНЬ ПРО РІДНИЙ КРАЙ

Стаття присвячена аналізу використання казки як засобу формування у дітей молодшого шкільного віку громадянської культури. У даній роботі розглядається вплив казки на світогляд учнів, та можливості її застосування у роботі з дітьми. Виявлення ефективності виховного потенціалу формування громадянської культури молодших школярів за допомогою казки.

Ключові слова: казка; народна казка; фольклор; засоби виховання; сугестивний метод; традиції; дидактична казка; національне виховання.

Постановка проблеми. Демократичні перетворення в Україні відкривають широкі можливості для перебудови навчально-виховного процесу, спрямованого на формування всебічно розвиненої особистості.

Національне виховання – це створена упродовж віків самим народом система поглядів, переконань, ідей, ідеалів, традицій, звичаїв та ін., покликаних формувати світоглядну свідомість. Національне виховання ґрунтується на ідеях і засобах народної педагогіки, наукової педагогічної думки, що уособлюють найвищі зразки духовної мудрості українського народу. Саме у початкових класах закладається основа національної свідомості учнів, любов до рідної землі, своєї «малої батьківщини», виховується патріотична гордість за минуле і сучасне України, любов до рідної мови, формується духовно розвинена, творча, працелюбна особистість. Щоб школа стала справді національною, вона має спиратися на народні традиції. Традиції – це передача всього, що усно перейшло від одного покоління до іншого, тобто те, що успадковане молодими поколіннями.

Аналіз актуальних публікацій. Виховання засобами фольклору передбачає заглиблення в його сутність як своєрідного явища, носія багатопланової інформації – історичної, космологічної, ритуальної, оберегової, естетичної, культурологічної. Використання скарбів народної мудрості є могутнім фактором виховання у школярів національної культури. Досягнення певних результатів в цьому залежить від майстерності, творчості педагога, національна культура якого повинна служити прикладом для його маленьких вихованців.

На початку минулого століття багатоаспектний світ казки стає предметом психолого-педагогічних досліджень Т. Алієвої, Є. Аркіної, А. Виноградової, Л. Гурович, М. Кашиної, Т. Морозової, А. Орлова та ін. Так, велику увагу казкам як жанровій творчості та засобу виховання школярів приділяли Н. Бібко, Р. Бутова, с. Дорошенко, Н. Ігнатенко, І. Корнійчук, М. Кубинський, Г. Олійник, В. Пабат, В. Сиротинко, с. Тищенко, Г. Чуйко та ін. Проблеми морального виховання молодших школярів на етнопедагогічних засадах українців в останні роки привернули увагу таких дослідників, як М. Гагарін, М. Генік, Т. Гуменникова, Т. Гризоголазова, Г. Клобак та ін.

Мета роботи полягає в теоретичному обґрунтуванні та ефективності можливостей використання казки задля формування в учнів молодшого шкільного віку знань про рідний край.

Викладання матеріалу. Неможливо уявити дитяче мислення без казки, живої, яскравої, яка засвоюється свідомістю, почуттями людини, як певної сходинки людського мислення. Завдяки казці дитина пізнає світ не тільки розумом, а й серцем. І не тільки пізнає, а й виражає своє ставлення до добра і зла, відгукується на події і явища навколишнього світу. З казки черпаються перші уявлення про справедливість і несправедливість. Казка виховує любов до рідної землі, вона є творінням народу [1, с. 7].

Важливим завданням початкової школи є формування особистості молодшого школяра. Одним із шляхів розв'язання цього завдання є прилучення учнів до національної культури та народних традицій. Саме в школі прищеплюється повага до свого народу, його історії, культури, закладаються основи цілісного внутрішнього світу особистості, її національної самосвідомості, народного світогляду, емоційної культури. В зв'язку з цим важливого значення набуває здійснення народознавчого підходу у процесі вивчення природознавства. Це зумовлено тим, що використання народознавчого матеріалу на уроках дає змогу сформулювати, поглибити, розширити знання дітей про навколишній світ, розвивати дитячу допитливість та кмітливість. При цьому, зазначає О. Біда, молодші школярі вчать не просто спостерігати, а й бачити, чути бентежний світ природи, відчувати потребу пильно придивлятися до навколишнього, помічати поруч дивне й загадкове [2, с. 321].

У сучасній спеціальній психопедагогіці залишається актуальною проблема дослідження психолого-педагогічного потенціалу сприйняття казкового твору молодшими школярами. Термін «казка» походить від слова казати (казки розказуються). За часом виникнення, казки належать до найдавніших форм народної творчості. У казках знайшли відображення життя й погляди народу від найдавніших часів до наших днів. У казці виявляються потреби людей у щасті, достатку, благополуччі, мрії про непереможність добра та правди; відображаються особливості народної психології та господарських процесів, світогляд народу, його мудрість і оптимізм, морально етичні й естетичні принципи і традиції, педагогічний геній, багатовіковий досвід виховання підростаючого покоління. Одним з актуальних завдань сучасної педагогіки є формування пізнавального інтересу учнів як дієвого мотиву навчальної діяльності, що активізує інтелектуальну діяльність. Визначено, що дитина в стані інтересу засвоює матеріал швидше і міцніше. Від того наскільки свідомо, творчо, з бажанням навчатимуться діти залежить в подальшому їх повноцінний розвиток, успішна адаптація в соціум, тому розвиток пізнавального інтересу є завданням, яке повинне бути першочерговим протягом усього навчання [3, с. 36].

Науковцями доведено, що за наявності інтересу, позитивних емоційних переживань знання засвоюються ґрунтовно, міцно. Тому, завдання вчителя початкових класів полягає у тому щоб пробудити бажання вчитись і пізнавати непізнані речі, розвивати творчість, мислення. Результати аналізу чинників розвитку пізнавального інтересу показали, що для розвитку пізнавального інтересу та мотивації учіння ефективним є використання саме дидактичних казок. Дидактична казка – це навчальний матеріал, який поданий учням у формі казки і служить засобом стимулювання допитливості та інтересу до пізнання, до засвоєння нових знань, розвитку уваги, пам'яті та мислення. Дидактичні казки створюються педагогами для подачі навчального матеріалу. При цьому абстрактні символи (цифри, букви, звуки, поняття та уявлення) «оживають», складається казковий образ світу, в якому вони живуть. Дидактичні казки можуть розкривати сутність і важливість певних знань. У формі дидактичних казок представляються навчальні завдання.

У навчально–виховному процесі важливим і необхідним є використання вчителем початкової школи народних казок. Так, у деяких народних казках ми зустрічаємося з певними педагогічними поняттями, висновками, міркуваннями. Перш за все, слід відзначити прагнення народу до знань. У народних казках знаходять відображення деякі прийоми впливу на особистість, визначається зміст морального виховання.

Основними педагогічними умовами використання можливостей казки у екологічному вихованні учнів початкових класів є: відбір казкових творів з урахуванням використання різних екологічних ситуацій, в які можуть бути включені казкові образи природи [4, с. 16–18].

Казка – благодатне і нічим не замінне джерело виховання любові до Батьківщини. Патріотична ідея казки – в глибині її змісту, створені народом казкові образи, що живуть тисячоліття, доносять до серця і розуму дитини могутній творчий дух трудового народу, його погляди на життя, ідеали, прагнення. Казка виховує любов до рідної землі вже тому, що вона – творіння народу. Казка – це духовні багатства народної культури, пізнаючи які, дитина пізнає серцем рідний народ. Саме у казках піднімається також і багато інших проблем морального виховання. Ще К. Ушинський, Л. Толстой, В. Сухомлинський наголошували на важливості та необхідності застосування народних казок у навчально–виховному процесі як ефективного засобу впливу на дітей. Народна казка – це скарб народної мудрості. Її відрізняє глибина ідей, багатство змісту, поетична мова і висока виховна спрямованість. Казка – один з найпопулярніших і улюблених дітьми літературних жанрів, тому що в ній і цікавий сюжет, і дивовижні герої, казка відкриває дитині світ людських почуттів і взаємин, стверджує доброту і справедливість, а також залучає до культури, до народного досвіду, до рідної мови, формує знання про рідний край.

На основі вивчення педагогічної літератури, ми спробували з'ясувати значення використання казок на уроках у початковій школі, а саме: вплив казки на громадянську культуру дітей; формування екологічного уявлення; формування знань про рідний край. Зазначимо, що казка захоплює молодших школярів яскравими поетичними образами, динамічними діями героїв, викликає у них позитивні емоції, закріплює світле, радісне сприймання природи, природи рідного краю.

Оскільки народні казки виникли у результаті тривалих спостережень за життям і поведінкою різноманітних представників фауни, то багато з них прямо повчають учнів бережливо ставитися до живих істот. Наприклад, казка «Справедливий вуж» починається словами: «Вужа не треба ніколи турбувати й заважати йому: не займай його, то й він тобі нічого...» Народні казки, в яких зображено протилежні типи ставлення людини до природи: чуйне та лагідне ставлення до живої і неживої природи та корисливе ставлення, повчають молодших школярів. Наприклад: «Про дідову дочку та бабину дочку», «Про бідного парубка і царівну», «Чудо-груша» та інші. Використання таких казок дає змогу показати учням, як герої дбайливо та бережливо ставляться до живих істот і до неживої природи, винагороджуються щастям, добробутом, повагою людей і, навпаки, коли герой ставить на перший план свої корисливі інтереси, не звертає уваги на потреби природи, його спіткають невдачі, розорення, зневага громадян і навіть смерть.

Особливо близькі й зрозумілі дітям казки про тварин. Ці казки впливають на формуванні характеру, високих моральних якостей дитини, розширенні їх світогляду. Такими казками є, наприклад, «Рукавичка», «Солом'яний бичок», «Півник і котик», «Лисичка-сестричка і вовк - панібрат».

Народні казки – перші підручники життя в кожній сім'ї. І. Франко, високо оцінюючи казки, зазначав, що вони «вкорінюють» у нашій душі любов до рідного слова, його краси, простоти й чарівної милозвучності. Казки сприяють розвитку в дітей творчої уяви, логічного мислення [5, с. 157]. «Казки доносять до серця і розуму дитини могутній творчий дух трудового народу, його погляди на життя, ідеали, прагнення. Казка виховує любов до рідної землі вже тому, що вона – творіння народу», – писав В. Сухомлинський.

Педагогічне значення народних казок про тварин високо цінував І. Франко. Видаючи збірку «Коли ще звірі говорили», він писав у передмові, що звідси малі читачі «винесуть перші й міцні основи замилювання до чесноти, правдомовності й справедливості, а надто любов до природи» [6, с. 74].

На думку педагогів, народні казки краще використовувати у 1–2 класах, а в 3–4 доцільно включати до навчального матеріалу легенди та перекази. Слід зазначити, що в практиці сучасної початкової школи ще недостатня увага звертається на легенди та перекази, хоча вони, як і весь фольклор, мають безмежні можливості для використання на уроках у початковій школі [7, с. 23].

Важливо зазначити, що казка є сугестивним методом формування громадянської культури молодших школярів. Відомо, що методи і прийоми виховання є своєрідними інструментами в діяльності вчителя. Їх дієвість залежить від використання виховних засобів. Засоби виховання – надбання матеріальної та духовної культури (художня, наукова література, радіо, телебачення, Інтернет, предмети образотворчого, театрального, кіномистецтва тощо), форми і види виховної роботи (збори, бесіди, конференції, гуртки, ігри, спортивна діяльність), які задіюють під час використання певного методу. Дієвість методів виховання залежить і від того, наскільки у виховному процесі задіяна праця молодшої людини над собою, природа, надбання національної культури (казки, легенди, колискові пісні, обряди, звичаї та ін.) [8].

За висловом В. Шинкарука, казка постає первинним інтелектуальним засобом формування особистості, якщо першопочатковою культурною формою становлення і розвитку духу в історичному плані виступає міф, то в індивідуальному – казка [9, с. 17].

Народні твори є своєрідними еталонами стислої та глибокої думки, їхня семантико-синтаксична структура виразна і чітка, а лексика завжди насичено-образна. Особлива мова та ідея казок мають специфічно психологічний зміст, настанови й оцінки.

З казок діти черпають безліч нових пізнань: уявлення про час і простір, про зв'язок людини з природою, з предметним світом. За її допомогою розвивають мислення та уяву, математичні і екологічні уявлення, виховують у собі добрі почуття, любов до рідного краю, до рідної землі. За допомогою казки дитині можна пояснити безліч явищ, тому що казка близька мисленню дитини. Образи казок, відносини персонажів виступають у дітей в якості засобів інтерпретації явищ дійсності, обґрунтування суджень, вимог, аргументації тих чи інших понять. Для повноцінного розвитку дитини необхідна цілеспрямована виховна робота вчителя, так як молодший шкільний вік є сенситивним для засвоєння соціальних норм, морального розвитку, становлення адекватної самооцінки, розвитку критичності по відношенню до себе і оточуючих, розкриття індивідуальних особливостей і здібностей.

Слід зауважити, що молодший шкільний вік характеризується підвищеною сприйнятливостю до зовнішніх впливів, необхідністю моральних норм і моральних вимог до інших, безпосередньою поведінкою. Ці особливості є запорукою навченості і сприйнятливості молодших школярів, дають великі можливості для систематичного і послідовного морального виховання дітей [10].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Наукові дослідження переконливо доводять, що дитина повинна постійно перебувати під виховним впливом духовної культури свого народу. Досвід народу є невичерпною скарбницею виховних засобів, до яких належить фольклорна спадщина рідного краю, яка здатна наблизити дітей до національних духовних глибин, сприяти усвідомленню свого як частки загальнонаціонального, розширювати світоглядний і культурний діапазон. Казка як жанр фольклору органічно вписується в систему шкільного виховання України, становлячи разом з іншими жанрами народної творчості цілісну організацію виховного впливу на молодшого школяра.

Встановлено, що використання виховних можливостей казок впливає на формування певних цінностей, ідеалу, формує громадянську культуру, яка є важливим орієнтиром у розвитку особистості. На підставі вищевикладеного, можна зробити висновок, що казка є досить ефективним засобом у підвищенні рівня екологічної вихованості та дбайливого ставлення до природи у школярів на уроках та в повсякденному житті. Для формування екологічних уявлень, необхідно використовувати екологічні казки. За її допомогою ми можемо екологічно виховати дитину, навчити дбайливо ставитися до природи. Молодший шкільний вік – важливий період в житті дитини. Цей період заслуговує самої серйозної уваги. Це пов'язано з тим, що докорінно змінюються умови навчання. Нові умови висувають більш високі вимоги до розвитку дітей, до їх особистісного розвитку, а також ступеня сформованості в учнів навчальних умінь і навичок.

Отже, в казках відобразилися світогляд народу, його морально-етичні та естетичні принципи, педагогічний геній, багатовіковий досвід виховання підростаючих поколінь. Саме тому казки потребують аналітичного підходу і наукового обґрунтування з точки зору жанрових особливостей та вивчення їх педагогічної цінності в плані навчання, виховання та розвитку молодших школярів, формування особистісних якостей та особистості дитини в цілому.

Підсумовуючи вищезначене можна узагальнити, що казки впливають на емоційну, інтелектуальну і поведінкову сфери, розвивають образне і логічне мислення дитини, її творчі здібності, мову, знайомлять дітей зі світом природи, допомагають соціалізуватись.

Список використаної літератури

1. Новак О. Твори-мініатюри та казки в сучасній школі / О. Новак // Початкова школа. – 2011. – № 9. – С. 7–10.
2. Біда О. А. Природознавство і сільськогосподарська праця : методика викладання / О. А. Біда. – Київ : Перун, 2000. – 333 с.
3. Зинкевич-Евстигнеева Т. Д. Формы и методы работы со сказками / Т. Д. Зинкевич - Евстигнеева. – Санкт-Петербург : Речь, 2006. – 240 с.
4. Симонова Л. П. Экологическое образование в начальной школе : учеб. пособие для студ. сред. пед. учеб. заведений / Л. П. Симонова. – М. : Академия, 2000. – 160 с.
5. Суравегина І. Т. Методична система екологічної освіти / І. Т. Суравегина. – Київ : Радянська педагогіка. – 2009 – С.20-25.
6. Байбара Т. М. Я і Україна: Підручник для 3 класу. / Т. М. Байбара ,Н. М. Бібік – Київ : Форум, 2002. – 176 с.
7. Сухомлинський В. О. Проблеми виховання всебічно розвинутої особистості / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори: у 5 т. – Київ : Радянська школа, 1976. – Т.1. – 398с.
8. Методи, прийоми і засоби виховання [Електронний ресурс]. – 2010. – Режим доступу до ресурсу : <http://www.horting.org.ua/node/1421>.
9. Шинкарук В. І. Філософія освіти в сучасній Україні / В. І. Шинкарук. – Київ : ІЗМН, 1997. – 544 с.
10. Народна казка як засіб морального виховання дітей молодшого шкільного віку [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу : ua-referat.com/Народна_казка_як_засіб_морального_виховання_дітей_молодшого_шкільного_віку.

References

1. Novak, O. (2011). Works-miniatures and fairy tales in the modern school. *Elementary school, 9, 7–10*. (in Ukr.).
2. Bida, O.A. (2000). *Natural and agricultural labor: methods of teaching*. Kyiv: Perun. (in Ukr.).
3. Zynkevych-Evstyhneeva, T.D. (2006). *Forms and methods of work with fairy tales*. Sankt-Peterburgh: Rechj. (in Rus.).
4. Symonova, L.P. (2000). *Environmental education in primary school: tutorial for students of secondary educational institutions*. Moscow: Akademyja. (in Rus.).
5. Suravehyna, I.T. (2009). *Methodical system of environmental education*. Kyiv: Soviet pedagogik, 20-25.
6. Bajbara, T.M., Bibik, N. M. (2002). *I and Ukraine: Textbook for class 3*. Kyiv: Forum. (in Ukr.).
7. Sukhomlynskyj, V. O. (1976). *The problems of education of a fully developed personality*. Selected works in 5 vol. Kyiv: Soviet School, Vol. 1. (in Ukr.).
8. *Methods, techniques and means of education*. (2010). Retrieved from <http://www.horting.org.ua/node/1421>.
9. Shynkaruk V. I. (1997). *Philosophy of education in modern Ukraine*. Kyiv: ICME. (in Ukr.).
10. *Folk tale as a means of moral education of primary school-age children*. Retrieved from ua-referat.com/Народна_казка_як_засіб_морального_виховання_дітей_молодшого_шкільного_віку.

LYAKHOVETS Olesya,

Ph.D, Senior Lecturer of Preschool Education Department,
Bohdan Khmelnytsky National University at Cherkasy
e-mail: olesia_yarovaya@mail.ru

KLEBAN Iryna,

Student, Bohdan Khmelnytsky National University at Cherkasy
e-mail: iryna_kleban@ukr.net

USE OF FAIRY TALES FOR THE FORMATION OF STUDENTS KNOWLEDGE ABOUT NATIVE LAND

Abstract. *The article is devoted to analysis of the use of fairy tales as a means of teaching children of primary school age civic culture. This paper examines the impact of tale on the attitudes of students and possibilities of its application in work with children. Identify the efficiency of the educational potential formation of knowledge about the native land of younger students with tales. This paper considers the*

problem of enhancing the cognitive interest of younger students. Analyzed the tale, as a means of Patriotic education . In the elementary grades lay the Foundation of national consciousness of students, love of native land, their «homeland», is brought up Patriotic pride in the past and the present of Ukraine, love to the native language, formed, spiritually developed, creative, hard-working person. With tales of the child may explain a lot of phenomena, because the story is close to the thinking of the child. The article pointed out that the main pedagogical conditions of use of possibilities of tales in the environmental education of pupils of initial classes are: a fabulous selection of works with the use of different environmental situations that can be turned on dreamlike images of nature. Found that the use of the educational opportunities fairy tales affects the formation of certain values, of the ideal forms of civil culture, which is an important landmark in the development of personality. We confirmed that the tale is an effective tool in raising the level of ecological education and careful attitude to the nature of pupils in the classroom and in everyday life. Found out that the tale one of the most popular and favorite children's literary genres, because it is an entertaining story, and amazing characters, the tale opens the child to the world of human feelings and relationships, says kindness and justice, as well as introduce to culture, to people's experience, native language, forms of knowledge about native land.

For the formation of ecological concepts, it is necessary to use a tale. With its help, we can environmentally to raise a child, teach them to respect nature. The research allowed to verify experimentally that the use of stories as tools is appropriate in the educational process and has a significant influence on the development of cognitive interest and motivation for teaching younger students. The conditions for the effective use of fairy tales in the educational process in primary school.

Key words: *fairy tale; folk tale; folklore; means of education; suggestive method; tradition; didactic tale; national education.*

*Одержано редакцією 27.03.2017
Прийнято до публікації 02.04.2017*